

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત વડી અદાલત, અમદાવાદ

રીટ પિટીશન (જનહિત અરજી) નં. ૧૩૨/૨૦૧૨

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી અકિલ કુરેશી

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાળા

=====

૧	શું સ્થાનિક સમાવારપત્રોના રિપોર્ટર્સને ચુકાદો જોવાની પરવાનગી આપવામાં આવે છે?	
---	--	--

૨.	રિપોર્ટર્સને સંદર્ભિત કરવાં કે નહિ?	
૩.	શું ન્યાયમૂર્તિ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવાં ઇચ્છે છે?	
૪.	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણ, ૧૯૫૦ ના અર્થઘટન કે તેનાં હેઠળ કરવામાં આવેલ કોઈ હુકમ સબબ કોઈ મહત્વપૂર્ણ કાયદાકીય પ્રશ્ન સમાવિષ્ટ છે?	
૫.	દીવાની ન્યાયાધીશને પરિપત્રિત કરવું કે નહિ?	

=====

પર્યાવરણ બચાવ સમિતિ શ્રુ'પ્રેસિડેન્ટ રાજાભાઈ બલોચ....અરજદાર(ઓ)

વિરુદ્ધ

સચિવ (આઈએમડી) ગુજરાત સરકાર & ૧૨.... સામાવાળા (ઓ)

=====

ઉપસ્થિતિ: અરજદાર(ઓ) નં. ૧ તરફથી શ્રી એન એમ કાપડિયા, વકીલ;
સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ થી ૪ તરફથી શ્રી ઉત્કર્ષ શર્મા, એ.જી.પી.;
સામાવાળા(ઓ) નં. ૧૦ તરફથી શ્રી બિરેન એ વૈષ્ણવ, વકીલ;
સામાવાળા(ઓ) નં. ૧૩ તરફથી શ્રી દેવાંગ વ્યાસ, વકીલ; સામાવાળા(ઓ)

નં. ૫, ૭, ૧૧ તરફથી શ્રીમતી આર વી આચાર્ય, વકીલ; સામાવાળા(ઓ) નં.
૬, ૮, ૧૨ માટે નોટિસ બજવેલ; સામાવાળા(ઓ) નં. ૯ માટે સીધી બજવણી
દ્વારા નોટિસ બજાવેલ

=====

=

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી અકિલ કુરેશી

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાળા

તારીખ : ૧૮/૦૯/૨૦૧૪

મૌખિક ચુકાદો

(માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ અકિલ કુરેશી)

આ જાહેર હિતની અરજીમાં અરજદારે ગેરકાયદેસર ખનનના પ્રશ્નોને લગતી
અનેક અરજ કરી છે. કારણ કે આમાંથી ઘણી અરજ પરસ્પર અસંબદ્ધ હતી, તેથી
અમે અરજદારના વકીલને પ્રાર્થનાઓને એક જ મુદ્દા સુધી મર્યાદિત રાખવા અને

અન્ય મુદ્દાઓ, જો એવી ઇચ્છા હોય, તો અલગથી ઉઠાવવા વિનંતી કરી હતી. તેના પ્રતિસાદરૂપે, શ્રી કાપડિયાએ આ અરજીને પરા ના (એ), (બી) અને (ઈ) માં કરવામાં આવેલી અરજ સુધી મર્યાદિત રાખી હતી જે નીચે મુજબ છે:

“(એ) લોર્ડશીપ્સ મહેરબાની કરીને માઈન્સ એન્ડ મિનરલ્સ (રેગ્યુલેશન્સ એન્ડ ડેવલપમેન્ટ) અધિનિયમ, ૧૯૫૭ ની કલમ ૨૩એ તથા ગુજરાત મિનરલ્સ (અવૈધ માઈનિંગ ટ્રાન્સપોર્ટેશન એન્ડ સ્ટોરેજનું નિવારણ) નિયમો, ૨૦૦૫ ના નિયમ ૧૪ ને મનસ્વી, અયોગ્ય અને અસંવિધાનિક તરીકે જાહેર કરે.

(બી) વૈકલ્પિક રીતે, આપ લોર્ડશીપ્સ પ્રસન્ન થઈને સામાવાળાઓને ખનિજોના સ્વરૂપમાં જાહેર સંપત્તિની ચોરીના દરેક કેસમાં ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૭૮ અને ૩૭૮ની જોગવાઈઓ લાગુ કરવા નિર્દેશ આપતો મેન્ડેમસનો રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા નિર્દેશ બહાર પાડો.

(ઈ) આપના લોર્ડશીપ્સ કૃપા કરીને મેન્ડેમસનો રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, હુકમ અથવા નિર્દેશ જારી કરે, જેથી સામાવાળાઓને ખનન નીતિ / માર્ગદર્શિકાઓનું પુનર્વિચાર કરવા અને જેઓએ અગાઉ સંબંધિત ખનન કાયદાનો ભંગ કર્યો હોય તેવા પક્ષના હિતમાં ભાડાપટ્ટો / ઈ.સી. મંજૂર કરવા ઉપર પ્રતિબંધનો સમાવેશ કરવા નિર્દેશિત કરવામાં આવે.”

અરજદારને, જો તેવી ઈચ્છા હોય, તો અન્ય પ્રાર્થનાઓ અલગ કાર્યવાહી માં રજૂ કરવાની અનુમતિ આપવામાં આવે છે.

અહીં પણ, અમે નોંધીએ છીએ કે પ્રાર્થનાઓ (એ) અને (બી) ગેરકાયદેસર ખનન સંબંધિત ગુનાનું સમાધાન કરવા બાબતે કેન્દ્રીય સરકાર તેમજ રાજ્ય સરકારના સત્તાધિકારીઓની સત્તાઓ સાથે સંબંધિત છે. બીજી તરફ, પ્રાર્થના (ઈ) એવી ખનન નીતિ સાથે સંબંધિત છે જેમાં માર્ગદર્શિકાઓ નિર્ધારિત કરવામાં આવે જેથી જે કંપનીઓ અથવા વ્યક્તિઓ અગાઉ ગેરકાયદેસર ખનનમાં સંકળાયેલા હોવાનું જણાયું હોય, તેમને નવી ખનન લીઝો મંજૂર કરવામાં ન આવે. અમારા મત મુજબ, આ મુદ્દો ગુનાના સમાધાનના પ્રશ્ન સાથે સંપૂર્ણપણે અસંબંધિત છે અને આ અરજમાં તેની તપાસ કરવામાં આવતી નથી અને યોગ્ય સલાહ હોય તો, અલગ કાર્યવાહીનું નિર્ણયાર્થે અન્ય પ્રાર્થનાઓ સાથે તેને સંયોજિત કરવામાં આવશે.

પરિણામરૂપે, અમે આ અરજને ખાણો અને ખનિજ (વિકાસ અને નિયમન) અધિનિયમ, ૧૯૫૭ (સંક્ષેપમાં ‘૧૯૫૭નો અધિનિયમ’) ની કલમ ૨૩એ અને ગુજરાત ખનિજ (ગેરકાયદેસર ખનન, પરિવહન અને સંગ્રહ નિવારણ) નિયમો, ૨૦૦૫ (સંક્ષેપમાં ‘૨૦૦૫ના નિયમો’) ના નિયમ ૧૪ ની બંધારણીય માન્યતાને પડકાર પૂરતી મર્યાદિત રાખીએ છીએ.

૧૯૫૭નો અધિનિયમ સંઘના નિયંત્રણ હેઠળની ખાણો અને ખનિજોના વિકાસ તથા નિયમન માટે જોગવાઈ કરવા માટે ઘડવામાં આવ્યો હતો. તેમાં આવી

પ્રવૃત્તિઓ પર નિયંત્રણ રાખવા માટે, જરૂરી હોય તેવી ખનિજ ખનન માટે પરવાનો આપવાની જોગવાઈ સહિતની ઘણી જોગવાઈઓ સમાવેશ પામે છે. કલમ ૨૧ કેટલાક ઉલ્લંઘનો માટે દંડની જોગવાઈ નિર્ધારિત કરે છે. કલમ ૨૩એ, જેની બંધારણીય માન્યતા આ અરજીમાં પડકારવામાં આવી છે, ગુનાઓના સમાધાન સાથે સંબંધિત છે. કલમ ૨૩એની ઉપકલમ (૧) હેઠળ, આ અધિનિયમ હેઠળ દંડનીય કોઈપણ ગુનો અથવા તેના હેઠળ બનાવવામાં આવેલ કોઈપણ નિયમ હેઠળનો ગુનો, પ્રશ્નમાં રહેલા ગુનાને લગતી ફરિયાદ કરવાની સત્તા ધરાવતી વ્યક્તિ દ્વારા, તે નિર્ધારિત કરે તેવી રકમની ચુકવણી પર, સમાધાન દ્વારા પૂર્ણ કરી શકાય છે. આવી સત્તાઓનો ઉપયોગ ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં પણ કરી શકાય છે. કલમ ૨૩એની ઉપકલમ (૨) જોગવાઈ કરે છે કે જ્યારે ઉપકલમ (૧) હેઠળ કોઈ ગુનાનું સમાધાન કરવામાં આવે, ત્યારે તે રીતે સમાધાન થયેલા ગુનાને સંબંધે ગુનેગાર વિરુદ્ધ કોઈ કાર્યવાહી અથવા આગળની કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવશે નહીં અને જો તે કસ્ટડીમાં હોય તો તેને તાત્કાલિક મુક્ત કરવામાં આવશે.

અરજદારનો મામલો એવો છે કે ઉક્ત જોગવાઈઓ સક્ષમ સત્તાધિકારીને કોઈ માર્ગદર્શન વિના અને અંકુશવિહીન સત્તાઓ આપે છે જેથી ગુનાનું સમાધાન કરી શકાય, અને તેનો ઘોર ભેદભાવપૂર્ણ દુરુપયોગ થવાની શક્યતા છે. અરજદારના જણાવ્યા મુજબ, તેથી આ જોગવાઈ મનસ્વી છે અને તેથી બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ થી પર છે. આ સંદર્ભમાં, અરજદારના વકીલે એર ઇન્ડિયા વિ. નર્ગેશ

મીરઝા, (૧૯૮૧) જ એસ.સી.સી. ૩૩૫ ના મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર ભારે નિર્ભરતા મૂકી હતી.

અમે નોંધ લઈ શકીએ છીએ કે ૨૦૦૫ ના નિયમોના નિયમ ૧૪ માં એવા ગુનાના સમાધાન માટે સમાન જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે, જે અન્યથા નિયમો હેઠળ દંડનીય છે. નિયમ ૧૪ માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે નિયમો હેઠળ દંડનીય કોઈપણ ગુનો, ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં અથવા ત્યારબાદ, ભૂસ્તરશાસ્ત્ર અને ખાણ કમિશનર દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે તેવી રકમની ચુકવણી પર અધિકૃત અધિકારી દ્વારા સમાધાન કરવામાં આવી શકે છે. કલમ ૨૩એ ની જેમ, નિયમ ૧૪ માં વધુમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જ્યારે કોઈ ગુનાનું સમાધાન કરવામાં આવે, ત્યારે આગળની કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવશે નહીં અને જો પહેલેથી શરૂ કરવામાં આવી હોય, તો તે આગળ ચલાવવામાં આવશે નહીં અને આરોપી જો કસ્ટડીમાં હોય તો તેને મુક્ત કરવામાં આવશે અને જો કોઈ મિલકત જપ્ત કરવામાં આવી હોય, તો તે પણ મુક્ત કરવામાં આવશે.

બીજી તરફ, ભારત સંઘ તેમજ રાજ્ય સરકાર તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે આ અરજીનો વિરોધ કરતાં દલીલ કરી કે પ્રશ્નાધીન કાયદેસરની જોગવાઈઓ કોઈપણ અસંવિધાનિકતાથી પીડિત નથી. વિધાનક્ષમતા પ્રશ્નમાં નથી. અધિનિયમ અને નિયમો પૂરતી માર્ગદર્શિકા પ્રદાન કરે છે. અધિનિયમના હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને સક્ષમ અધિકારીઓ દ્વારા સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવો આવશ્યક છે. ખોટો હુકમ

પસાર થવાની શક્યતા માત્રથી જોગવાઈઓ અસંવિધાનિક બની જતી નથી. આ રજૂઆતના સમર્થનમાં, વિદ્વાન એ.જી.પી.એ નીચેના નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો:

(૧) સૌશિલ કુમાર શર્મા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૨૦૦૫) ૬ એસ.સી.સી. ૨૮૧ ના કેસમાં.

(૨) સુશીલ કુમાર કૌશલ વિ. નાઝ ફાઉન્ડેશન, (૨૦૧૪) ૧ એસ.સી.સી. ૧ ના કેસમાં. ૨૦૦૫ ના નિયમો અંગે વધુમાં એવું દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે આ નિયમો ૧૯૫૭ ના અધિનિયમની કલમ ૨૩સી હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને ઘડવામાં આવ્યા છે. હવે તો આ બાબત સુસ્થાપિત છે કે સંઘ દ્વારા કે રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદાકીય જોગવાઈઓને સંવિધાનિક માન્યતાનો અનુમાન પ્રાપ્ત રહે છે. આ સંદર્ભે સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણ પીઠના સ્ટેટ ઓફ જે એન્ડ કે વિ. ટી.એન. ખોસા, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૪ એસ.સી. ૧ ના નિર્ણયનો સંદર્ભ લઈ શકાય. આ પણ સુસ્થાપિત સ્થિતિ છે કે પ્રતિનિધિકૃત કાયદાનિર્માણ હેઠળ ઘડાયેલા નિયમો જેવી પ્રતિનિધિકૃત કાયદાનિર્માણની જોગવાઈને પણ એવો અનુમાન પ્રાપ્ત રહે છે. ઇન્ડિયન એક્સપ્રેસ ન્યુઝપેપર્સ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (૧૯૮૫) ૧ એસ.સી.સી. ૬૪૧ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યા મુજબ, સંસદ અથવા રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદાકીય જોગવાઈને માત્ર બે આધાર પર જ પડકારવામાં આવી શકે, અર્થાત્, કાયદાનિર્માણ કરવાની સત્તાનો અભાવ

અથવા તો કાયદાકીય જોગવાઈ સંવિધાન હેઠળના કોઈપણ મૂળભૂત અધિકારો અથવા સંવિધાનની કોઈ અન્ય ફરજિયાત જોગવાઈઓને વિરુદ્ધ હોય. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, અમે અરજદાર દ્વારા ઉક્ત જોગવાઈઓની વૈધતા અંગે કરાયેલ પડકારનું પરીક્ષણ કરી શકીએ. ૧૯૫૭ નો અધિનિયમ સંઘના નિયંત્રણ હેઠળ ખાણો અને ખનિજોના વિકાસ અને નિયમન માટે જોગવાઈ કરવા માટે બનાવવામાં આવ્યો હતો. ૧૯૫૭ ના અધિનિયમની કલમ ૪ પરવાનો અથવા ભાડાપટ્ટા હેઠળની અનુસંધાન અથવા ખનન કામગીરી સાથે સંબંધિત છે. તેની ઉપકલમ (૧) એ જોગવાઈ કરે છે કે કોઈપણ વ્યક્તિ કોઈપણ વિસ્તારમાં, અધિનિયમ હેઠળ અથવા તે હેઠળ બનાવાયેલા નિયમો મુજબ આપવામાં આવેલ અનુસંધાન પરવાનગીપત્ર અથવા અનુસંધાન પરવાનો અથવા ખનન ભાડાપટ્ટાની શરતો અને નિયમો હેઠળ તથા તે મુજબ સિવાય, કોઈપણ રેકોનેસન્સ, અનુસંધાન અથવા ખનન કામગીરી હાથ ધરશે નહીં. અધિનિયમની કલમ ૪એ અનુસંધાન પરવાનો અથવા ખનન ભાડાપટ્ટાના સમાપન સાથે સંબંધિત છે. તેની ઉપકલમ (૧) અન્ય બાબતો ઉપરાંત જોગવાઈ કરે છે કે જ્યાં કેન્દ્રીય સરકાર રાજ્ય સરકાર સાથે પરામર્શ કર્યા બાદ એવો અભિપ્રાય બનાવે કે ખાણો અને ખનિજ વિકાસના નિયમન, પ્રાકૃતિક પર્યાવરણના સંરક્ષણ, પૂર નિયંત્રણ, પ્રદૂષણની અટકાયત, અથવા જાહેર આરોગ્ય અથવા સંચારને જોખમ ટાળવા માટે, અથવા ઇમારતો, સ્મારકો અથવા અન્ય સંરચનાઓની સુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરવા માટે, અથવા ખનિજ સંસાધનોના સંરક્ષણ માટે, અથવા ખનનમાં સુરક્ષા જાળવવા માટે, અથવા કેન્દ્રીય સરકાર યોગ્ય માને તેવા અન્ય

હેતુઓ માટે, એવું કરવું હિતાવહ છે, ત્યારે તે રાજ્ય સરકારને કોઈપણ વિસ્તારમાં કોઈ ખર્ચ અંગે, લઘુ ખર્ચ સિવાયના ખર્ચ માટે, અનુસંધાન પરવાનો અથવા ખર્ચ ભાડાપટ્ટાનો પૂર્વસમાપન કરવાનો વિનંતી કરી શકે છે અને આવી વિનંતી પ્રાપ્ત થતાં રાજ્ય સરકાર એવો હુકમ કરશે કે જેથી આવા અનુસંધાન પરવાનો અથવા ખર્ચ ભાડાપટ્ટાનો પૂર્વસમાપન કરવામાં આવે. ૧૯૫૭ ના અધિનિયમની કલમ ૫ અનુસંધાન પરવાનો અથવા ખર્ચ ભાડાપટ્ટા આપવાના પ્રતિબંધો સાથે સંબંધિત છે અને અન્ય બાબતો ઉપરાંત જોગવાઈ કરે છે કે રાજ્ય સરકાર કોઈપણ વ્યક્તિને પરવાનગી આપશે નહીં જ્યાં સુધી તે વ્યક્તિ નિર્ધારિત કરવામાં આવેલી તેવી શરતો પૂર્ણ ન કરતી હોય. કલમ ૬ એ એવો મહત્તમ વિસ્તાર નિર્ધારિત કરે છે જેના માટે અનુસંધાન પરવાનો અથવા ખર્ચ ભાડાપટ્ટો આપી શકાય. જે સમયગાળા માટે અનુસંધાન પરવાનો આપી શકાય તે ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૭ દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે. કલમ ૮ એ એવો મહત્તમ સમયગાળો નિર્ધારિત કરે છે જેના માટે ખર્ચ ભાડાપટ્ટો આપી શકાય અથવા તેનું નવીનીકરણ થઈ શકે. કલમ ૯ ખર્ચ ભાડાપટ્ટાધારકને ચૂકવવાની રોયલ્ટી સાથે સંબંધિત છે. કલમો ૧૦ થી ૧૨ અનુસંધાન પરવાનો અથવા ખર્ચ ભાડાપટ્ટો મેળવવાની વિગતવાર પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરે છે. કલમ ૧૩ ખર્ચભોના સંબંધમાં કેન્દ્રીય સરકારની નિયમ બનાવવાની સત્તા છે. કલમ ૧૫ રાજ્ય સરકારને લઘુ ખર્ચભોના સંબંધમાં નિયમો બનાવવાની સત્તા આપે છે. કલમ ૧૮ ખર્ચ વિકાસ સાથે સંબંધિત છે. તેની ઉપકલમ (૧) એ જોગવાઈ કરે છે કે ભારતમાં ખર્ચભોના સંરક્ષણ અને વ્યવસ્થિત વિકાસ માટે તથા અનુસંધાન

અથવા ખનન કામગીરીથી થતું કોઈપણ પ્રદૂષણ અટકાવીને અથવા નિયંત્રિત કરીને પર્યાવરણના રક્ષણ માટે જરૂરી હોય તેવા તમામ પગલા લેવાનું કેન્દ્રીય સરકારનું કર્તવ્ય રહેશે. કલમ ૨૧, જેમ અગાઉ નોંધાયું છે, દંડની જોગવાઈ કરે છે. તેની ઉપકલમ (૧) એ જોગવાઈ કરે છે કે જે કોઈ કલમ ૪ ની ઉપકલમ (૧) અથવા ઉપકલમ (૧એ) ની જોગવાઈઓનો ભંગ કરશે તે એક વર્ષ સુધી લંબાઈ શકે તેવી કેદથી, અથવા પાંચ હજાર રૂપિયા સુધી લંબાઈ શકે તેવા દંડથી, અથવા બંનેથી દંડનીય રહેશે, અને સતત ચાલતા ભંગના કિસ્સામાં, એવો ભંગ જ્યાં સુધી ચાલુ રહે તે દરેક દિવસ માટે પાંચસો રૂપિયા સુધી લંબાઈ શકે તેવો વધારાનો દંડ પણ દંડનીય રહેશે. કલમ ૨૨ એ જોગવાઈ કરે છે કે અધિનિયમ હેઠળ દંડનીય કોઈપણ ગુનો અથવા તે હેઠળ બનાવાયેલા કોઈપણ નિયમો હેઠળનો ગુનો, કેન્દ્રીય સરકાર અથવા રાજ્ય સરકાર દ્વારા આ હેતુસર અધિકૃત કરાયેલ વ્યક્તિ દ્વારા લેખિત ફરિયાદ કરવામાં આવે તે સિવાય, કોઈ અદાલત સંજ્ઞાનમાં લેશે નહીં. પડકાર હેઠળ આવેલી કલમ ૨૩એ નીચે મુજબ છે:

“૨૩.અ ગુનાઓનું સમાધાન – (૧) આ અધિનિયમ હેઠળ અથવા તેના અધિનિયમાધીન બનાવવામાં આવેલા કોઈપણ નિયમ હેઠળ દંડનીય કોઈપણ ગુનાનું, ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવે તે પહેલાં અથવા પછી, તે ગુનાને લગતી અદાલતમાં ફરિયાદ કરવા માટે કલમ ૨૨ હેઠળ અધિકૃત કરાયેલ વ્યક્તિ દ્વારા, સરકારના જમા ખાતામાં જમા કરાવવા માટે તે વ્યક્તિને, તે વ્યક્તિ નિર્દિષ્ટ કરે તેવી રકમની ચુકવણી પર, સમાધાન કરી શકાય;

પરંતુ એ શરતે કે માત્ર દંડનીય દંડવાળા ગુનાના કેસમાં આવી કોઈ રકમ તે ગુના માટે લાઈ શકાય એવા દંડની મહત્તમ રકમથી વધુ નહીં હોય.

(૨) જ્યાં ઉપકલમ (૧) હેઠળ કોઈ ગુનો સમાધાન દ્વારા પૂર્ણ કરવામાં આવે છે, ત્યાં, જે સ્થિતિ લાગુ પડે તે મુજબ, તે રીતે સમાધાન કરવામાં આવેલા તે ગુના સંબંધે આરોપી વિરુદ્ધ કોઈ કાર્યવાહી અથવા વધુ કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવશે નહીં, અને જો આરોપી કસ્ટડીમાં હોય, તો તેને તાત્કાલિક મુક્ત કરવામાં આવશે.”

અધિનિયમની કલમ ૨૩સી રાજ્ય સરકારને ખનિજોના ગેરકાયદેસર ખનન, પરિવહન અને સંગ્રહને અટકાવવા માટે નિયમો બનાવવાની સત્તા આપે છે.

આવી સત્તાઓના પ્રયોગમાં, રાજ્ય સરકારે ઉક્ત ૨૦૦૫ના નિયમો ઘડ્યા છે. આ નિયમો ખનિજોનું ખનન અને પરિવહન નિયંત્રિત કરવા માટે વિગતવાર યાંત્રિક વ્યવસ્થા પ્રદાન કરે છે. ખાસ કરીને નિયમ ૭ માર્ગચોકીઓ અને અવરોધકોની સ્થાપના તથા પરિવહન હેઠળ રહેલા ખનિજોનું વજન અને નિરીક્ષણનો ઉપબંધ કરે છે. નિયમ ૮ ખનિજોનો સંગ્રહ અથવા ભંડાર રાખવા માટે નોંધણીની મંજૂરી અને તેનું નવીનીકરણનો ઉપબંધ કરે છે. નિયમ ૧૩ દંડનો ઉપબંધ કરે છે. ઉપનિયમ (૧) અનુસાર, જે કોઈ નિયમ ૫, ૬ અને ૮ની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરે, તેવા વ્યક્તિને એવી અવધિ સુધીની કેદની સજા થઈ શકે છે જે એક વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે, અથવા એવો દંડ થઈ શકે છે જે પાંચ હજાર રૂપિયા સુધી વિસ્તરી શકે, અથવા બંનેથી દંડનીય ગણાશે; અને સતત

ઉઠ્ઠંઘનના કિસ્સામાં, જેટલા દિવસ સુધી આપું ઉઠ્ઠંઘન ચાલુ રહે તે દરેક દિવસ માટે એવો વધારાનો દંડ થઈ શકે છે જે પાંચસો રૂપિયા સુધી વિસ્તરી શકે. નિયમ ૧૪ ગુનાના સમાધાનને સંબંધિત છે, જે નીચે મુજબ છે:

“૧૪. ગુનાનું સમાધાન. આ નિયમો હેઠળ દંડનીય કોઈપણ ગુનો, ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં અથવા પછી, ભૂસ્તરશાસ્ત્ર અને ખાણખનિજના કમિશનર દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે તેવી રકમની ચુકવણી પર અધિકૃત અધિકારી દ્વારા સમાધાન કરવામાં આવી શકે છે. જ્યારે કોઈ ગુનાનું સમાધાન કરવામાં આવે છે,

(૧) આવી વ્યક્તિ વિરુદ્ધ કોઈ વધુ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવશે નહિ;

(૨) જો આવા કોઈ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ કોઈ કાર્યવાહી પહેલેથી જ આરંભવામાં આવી હોય, તો આવી કાર્યવાહી આગળ વધારવામાં આવશે નહીં; અને

(૩) આરોપી વ્યક્તિ, જો કસ્ટડીમાં હોય, તો તેને મુક્ત કરવામાં આવશે અને જમ કરાચેલ મિલ્કત, જો તેને તેવી રીતે જાળવી રાખવાની ન હોય, તો મુક્ત કરવામાં આવશે.”

નિયમ ૧૬ કંપનીઓ અથવા પેઢીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલા ગુનાને લગતો છે.

નિયમ ૧૭ જમીનપાત્ર મિલકતની જમીન અંગે છે.

ઉપર નોંધાયેલ ૧૯૫૭ના અધિનિયમની જોગવાઈઓ પરથી એવું જોઈ શકાય છે કે ખાણો અને ખનિજોના વિકાસ અને નિયંત્રણની વ્યવસ્થા કરવા માટે અધિનિયમમાં વિસ્તૃત જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે. આવી જોગવાઈઓમાં ખનન માટે પરવાનો મંજૂર કરવાની પ્રક્રિયા તેમજ આવા પરવાનો કયા પ્રતિબંધો અને નિયંત્રણોને આધીન રહીને મંજૂર કરી શકાય તેની જોગવાઈઓનો સમાવેશ થાય છે. યોગ્ય કેસોમાં રોયલ્ટી અને ડેડ રેન્ટની વસૂલાત માટે પણ જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે. કલમ ૪ કોઈપણ વ્યક્તિને પરવાનો અથવા અનુમતિપત્ર વિના કોઈપણ રેકૉનાઈસન્સ, પ્રોસ્પેક્ટિંગ અથવા ખનન કામગીરી હાથ ધરવા પ્રતિબંધિત કરે છે. કલમ ૨૧ અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવેલી વિવિધ જોગવાઈઓના અમલ માટે દંડની જોગવાઈ કરે છે. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, કલમ ૨૨ એ જોગવાઈ કરે છે કે આ બાબતમાં સત્તાધિકૃત વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલી ફરિયાદ સિવાય અધિનિયમ હેઠળના કોઈપણ ગુનાનો સંજ્ઞાન કોઈ અદાલત લેશે નહીં. અમે એ પણ નોંધીએ છીએ કે કલમ ૨૧ની ઉપકલમ (૬) સુધારા અધિનિયમ ૩૭ સન ૧૯૮૬ દ્વારા ઉમેરવામાં આવી હતી, જેમાં એવી જોગવાઈ છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતામાં સામેલ કોઈપણ બાબત છતાં, ઉપકલમ (૧) હેઠળનો ગુનો સંજ્ઞેય ગણાશે. આવી જોગવાઈ ઉમેરવાનો હેતુ અને કારણ દર્શાવે છે કે ગેરકાયદેસર ખનન પ્રવૃત્તિઓને રોકવા માટે દંડની માત્રામાં વધારો કરવા હેતુસર તે ઉમેરવામાં આવી હતી.

૧૯૫૭ના અધિનિયમ હેઠળ નિર્ધારિત ગુનાઓને લગતા વિવિધ પ્રશ્નો એક માનનીય એકલ

વિશાલભાઈ આર. ખુરાના વિ. રાજ્યના મામલામાં આ અદાલતના ન્યાયાધીશ, ૨૦૧૦ (૩) જી.સી.ડી. ૨૧૬૦ (ગુજ.). અધિકૃત અધિકારી દ્વારા કરવામાં આવેલી ફરિયાદ સિવાય અન્ય રીતે કોઈ ગુનાનો સંજ્ઞાન લેવાની બાબતમાં અધિનિયમની કલમ ૨૨ હેઠળ પ્રતિબંધ જોગવાઈ કરવાની પરિસ્થિતિમાં, નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

૧૬. અધિનિયમની કલમ ૨૨ હેઠળ પ્રતિબંધની જોગવાઈ કરવાનો હેતુ ઉદ્દેશો અને કારણોના નિવેદનમાંથી સ્પષ્ટ થતો ન હોય છતાં, આવી જોગવાઈ પાછળનો હેતુ શોધવો મુશ્કેલ નથી. અધિનિયમ ખનન પટ્ટા અને ખનન કામગીરીના જટિલ પ્રશ્નો સાથે સંબંધિત છે. આ હકીકતોના જટિલ પ્રશ્નો છે અને કેટલાંક સમયે તકનીકી તથા વૈજ્ઞાનિક સ્વરૂપના હોય છે. બાબતોના સ્વભાવ મુજબ, ખનન કામગીરીમાં મોટી કંપનીઓ સંકળાયેલી હોવાની સંભાવના રહે છે અને જો આવી આક્ષેપોની છટણી એવા અધિકારી દ્વારા, જેને આવા તકનીકી ક્ષેત્રનું વિશેષ જ્ઞાન હોય, યોગ્ય કાળજીપૂર્વક કરવામાં ન આવે તો તેમના અધિકારીઓ અને નિયામકો ફોજદારી આક્ષેપોના ભોગ બની શકે. તે જ સમયે, બાબતોના સ્વભાવ મુજબ, હિતસંબંધો ઉચ્ચ સ્તરના હોવાની સંભાવના રહે છે. જો તપાસ સંતોષકારક ન હોય અથવા કેટલાક તકનીકી પાસાઓમાં ખામીયુક્ત હોય તો રાજ્યહિતને પણ નુકસાન થવાની શક્યતા રહે છે. ખનન પટ્ટા અને

પરવાનગીઓ અવશ્ય જ અત્યંત તકનીકી સ્વરૂપની હોય છે. કલમ ૨૨ બંને હેતુઓ સિદ્ધ કરશે. એક તરફ, તે તુરંચ ફરિયાદ પક્ષને ગાળી કાઢશે અને બીજી તરફ, સંતોષકારક તપાસ હાથ ધરવામાં આવી છે તેની ખાતરી કરીને રાજ્યહિતનું રક્ષણ કરશે. તેથી, તે અત્યંત મહત્વનું છે કે આ બાબતમાં રાજ્ય સરકાર દ્વારા સત્તાધિકૃત અધિકારી સંબંધિત મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ લેખિત ફરિયાદ દાખલ કરે. આપું કરવું, ઉક્ત જોગવાઈ જે હેતુસર ઘડવામાં આવી છે, તે હેતુ સાથે પણ સુસંગત રહેશે. આ વિધાનમૂલક આશય અધિનિયમની કલમ ૨૩એમાંથી પણ અનુમાનિત થઈ શકે છે, જેના દ્વારા અધિનિયમ હેઠળ અથવા તેના અંતર્ગત બનાવવામાં આવેલા નિયમો હેઠળ દંડનીય કોઈપણ ગુનો, ફરિયાદ પક્ષની સ્થાપના પહેલાં કે પછી, તે ગુનાના સંબંધમાં અદાલતમાં ફરિયાદ કરવા માટે કલમ ૨૨ હેઠળ સત્તાધિકૃત વ્યક્તિ દ્વારા સમાધાનપાત્ર બની શકે છે. આવા પ્રશ્નોની સહજ અને આંતરિક જટિલતાઓને કારણે, ફરિયાદ પક્ષની સ્થાપના પહેલાં અથવા પછી પણ સમાધાન કરવાની સત્તા રાજ્ય પાસે જ રાખવામાં આવી છે અને આવી સત્તાઓનો ઉપયોગ માત્ર સત્તાધિકૃત વ્યક્તિએ જ કરવાનો છે.

આ અદાલતના ઉક્ત નિર્ણય તેમજ અન્ય વડી

અદાલતો સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ તારીખ ૪ સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૪ના તાજેતરના નિર્ણયમાં રાજ્ય વિ.ના કેસમાં વિચારણા માટે આવી હતી

એનસીટી ઓફ દિલ્હી વિ. સંજય. ખનન પ્રવૃત્તિઓના નિયમનના મહત્વ તથા ગેરકાયદેસર અને અનિયંત્રિત ખનન કામગીરીના પ્રભાવના સંદર્ભમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

“૨૮. ખાણો અને ખનિજો અધિનિયમ તથા નિયમોની નીતિ અને હેતુનો દીર્ઘ ઇતિહાસ છે અને તે ગંભીર પર્યાવરણીય અસંતુલનને પુનઃસ્થાપિત કરવાની તથા પ્રકૃતિને પહોંચાડવામાં આવી રહેલા નુકસાનને અટકાવવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા અંગે વધતી જતી જાગૃતિનું પરિણામ છે.

૨૯. અદાલત આ હકીકતને નજરઅંદાજ કરી શકતી નથી કે રેતીના ખનનથી થતા પ્રતિકૂળ અને વિનાશક પર્યાવરણીય પ્રભાવ અંગે યુ.એન.ઈ.પી. ગ્લોબલ એન્વાયરમેન્ટલ એલર્ટ સર્વિસના અહેવાલમાં ચર્ચા કરવામાં આવી છે. અહેવાલની સામગ્રી અનુસાર, નદીની રેતીના ખનન માટે યોગ્ય વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિશાસ્ત્રના અભાવે અવિચારી રેતી ખનનને વેગ મળ્યો છે, જ્યારે નબળું શાસન અને ભ્રષ્ટાચારના કારણે વ્યાપક ગેરકાયદેસર ખનન થયું છે. ભારતમાં આવેલી સ્થિતિનો ઉદ્દેખ કરતાં એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે રેતીનો વેપાર એક નફાકારક વ્યવસાય છે, અને આપણા દેશમાં પ્રભાવશાળી માફિયાઓના કેસ જેવા ગેરકાયદેસર વેપારના પુરાવા ઉપલબ્ધ છે.

૩૦. નદીઓમાં બાંધકામ માટેના ખનિજ દ્રવ્યના ખનનને કારણે નદીને ગંભીર નુકસાન થયું છે, જેમાં પ્રદૂષણ તથા પી.એચ. ના સ્તરોમાં ફેરફારનો સમાવેશ થાય છે. નદીઓમાંથી અવસાદ દૂર કરવાથી, ઉપખનન સ્થળના ઉપરવાસ અને

નીચેવાસ બન્ને તરફ, નદી ખીણના તળિયાના પટમાં પોતાનો પ્રવાહમાર્ગ વધુ કાપી નાખે છે, જેને પ્રવાહમાર્ગ કટાણ કહેવામાં આવે છે. તેના પરિણામે પટસામગ્રી વધુ જાડા કણવાળી બને છે અને પ્રવાહમાર્ગની આડવી અસ્થિરતા ઊભી થાય છે. તે નદીપટને પોતે જ બદલી શકે છે. ભારતમાં વેમ્બનાડ તળાવના જળાગમ ક્ષેત્રમાંથી દર વર્ષે ૧૨ મિલિયન ટનથી વધુ રેતી દૂર કરવામાં આવવાથી નદીપટ દર વર્ષે ૭ થી ૧૫ સેન્ટીમીટર જેટલો નીચો ગયો છે. આ પ્રકારનું કટાણ ગાદમય જળભંડારને પણ વધુ નીચા સ્તરે નિકાસ થવા માટે કારણરૂપ બની શકે છે, જેના પરિણામે જળભંડારની સંગ્રહ ક્ષમતામાં ઘટાડો થાય છે. પૂર નિયંત્રણ કરવાની ક્ષમતા ઘટવાથી તે પૂર આવવાની આવર્તનતા અને તીવ્રતા પણ વધારી શકે છે. તેમ છતાં, જળસ્તર નીચે જવું જળપુરવઠા માટે સૌથી વધુ જોખમકારક છે, કારણ કે જ્યારે રેતીનું ખનન નિશ્ચિત મર્યાદાઓ સુધી પહોંચે છે ત્યારે મુખ્ય નદીઓની ઉપનદીઓ સૂકી પડે છે, અને તેથી દુષ્કાળની ઘટના તથા તેની તીવ્રતા વધુ વકરે છે.

૩૧. ગેરકાયદેસર રેતી ખનનથી પણ ધોવાણ થાય છે. બંધ બાંધકામ અને ખનનને કારણે નદીઓમાંથી ઘણા તટીય વિસ્તારોમાં ગાદ પુરવઠો ઘટી ગયો છે, જેના પરિણામે દરિયાકાંઠાના ક્ષયમાં તેજી આવી છે.

૩૨. આ અહેવાલમાં રેતી ખનનથી અર્થતંત્ર પર થતી ચોંકાવનારી અસરનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે દરિયાકિનારાના ક્ષયને કારણે પર્યટન ઉપર અસર પડી શકે છે. પરંપરાગત તથા વ્યાવસાયિક

એમ બન્ને પ્રકારની માછીમારી પર તળિયે વસતા જલચર પ્રાણીસમૂહના વિનાશને કારણે અસર પડી શકે છે. નદીકાંઠાના ક્ષયથી કૃષિભૂમિનું નુકસાન થવાથી અને ભૂગર્ભ જળસ્તર નીચે જવાથી કૃષિ ઉપર અસર પડી શકે છે. દરિયાકિનારાની આગળની પટ્ટીને મળતી સુરક્ષા ઘટી જતાં પૂર, દુષ્કાળ અને તોફાની જવારભાટા જેવી અતિશય ઘટનાઓની અસર વધુ તીવ્ર બનવાથી વીમા ક્ષેત્ર પર અસર થાય છે. તટીય વિસ્તારો અને દરિયાકિનારાઓનું ક્ષય મકાનો તથા આધારભૂત ઢાંચા પર અસર કરે છે. નદીપટના ભારમાં ઘટાડો અથવા પ્રવાહમાર્ગ ટૂંકો થવાથી નીચેવાસમાં ક્ષય થઈ શકે છે, જેમાં કાંઠાનો ક્ષય તથા પુલો, બાજુની રક્ષણ દિવાલો અને પાણી પુરવઠા માટેની રચનાઓ જેવી ઇજનેરી રચનાઓનું નીચેથી ખોદાઈ જવું અથવા પાયો નબળો પડી જવો સમાવેશ થાય છે.

૩૩. હોટેલો, રસ્તાઓ તથા પર્યટન-સંબંધિત અન્ય અવસ્થાપના બાંધવા માટે ઘણી વાર દરિયાકિનારાઓ પરથી રેતી દૂર કરવામાં આવે છે. કેટલીક જગ્યાઓ પર સતત બાંધકામ ચાલુ રહે તો તે અસતત સ્થિતિ ઊભી થવાની અને મુલાકાતીઓને આકર્ષતું મુખ્ય પ્રાકૃતિક આકર્ષણ — એટલે કે દરિયાકિનારાઓ પોતે જ — નષ્ટ થવાની શક્યતા છે.

૩૪. નદીપાટમાંથી, તેના અંદર અથવા તેની નજીક ખનન કરવાથી પ્રવાહની ભૌતિક લાક્ષણિકતાઓ પર સીધી અસર પડે છે, જેમ કે પ્રવાહપથની જ્યોમિતિ, પટની ઊંચાઈ, અધસ્તરની રચના અને સ્થિરતા, પ્રવાહની અંદર પટની ખરબચડાશ, પ્રવાહની ગતિ, વહન ક્ષમતા, ગાદા પરિવહન ક્ષમતા, ગંદળાપણું,

તાપમાન વગેરે. ઉપરોક્ત લક્ષણોમાં ફેરફાર અથવા સુધારણા થવાથી નદીય પ્રણાલીના પર્યાવરણીય સમતુલન પર જોખમી અસર થઈ શકે છે. તેનાથી પ્રવાહની અંદરના જીવસૃષ્ટિ અને કિનારાપ્રદેશના આવાસસ્થાનો પર પણ પ્રતિકૂલ અસર થઈ શકે છે. આ વિક્ષેપને કારણે પ્રવાહપથની રચના અને વહેણમાર્ગોમાં પણ ફેરફાર થઈ શકે છે.” તેથી, અધિનિયમની કલમ ૨૩અને અધિનિયમમાં સમાવવામાં આવેલી ઉપરોક્ત જોગવાઈઓની પૃષ્ઠભૂમિમાં તેમજ સ્ટેટ ઓફ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના અવલોકનોના પ્રકાશમાં જોવી પડશે.

દિલ્હીની એન.સી.ટી. વિ. સંજય (ઉપરોક્ત). આ કલમ પોતે જ અધિનિયમ અથવા તેના હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમો મુજબ દંડનીય ગુનાનું સમાધાન કરવા માટેની એક પદ્ધતિ છે. ઉપકલમ (૧) મુજબ, સંબંધિત ગુના બાબતે કલમ ૨૨ હેઠળ ફરિયાદ કરવાની સત્તા ધરાવતી વ્યક્તિ દ્વારા, સંબંધિત વ્યક્તિ સરકારના જમા ખાતામાં સત્તાધિકૃત અધિકારી નિર્દિષ્ટ કરે તેવી રકમ જમા કરે ત્યારે, તમામ ગુનાઓ સમાધેય બને છે. આપું સમાધાન ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં અથવા ત્યારબાદ, બંને સ્થિતિમાં, કરી શકાય છે. ઉપકલમ (૧) ના પરંતુકમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જ્યાં ગુનો માત્ર દંડથી જ દંડનીય હોય, ત્યાં એવી રકમ તે ગુના માટે લાદી શકાય તેવી દંડની મહત્તમ રકમથી વધુ નહીં હોય. કલમ ૨૩એની ઉપકલમ (૨) મુજબ, જ્યારે ઉપકલમ (૧) હેઠળ કોઈ ગુનાનું સમાધાન કરવામાં આવે, ત્યારે તેમ સમાધાન કરાયેલા

ગુના બાબતે ગુનેગાર વિરુદ્ધ કોઈ કાર્યવાહી અથવા વધુ કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવશે નહીં.

કલમમાં અધિકૃત અધિકારી દ્વારા સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે અંતર્નિહિત માર્ગદર્શિકાઓ સમાવિષ્ટ છે. પ્રારંભમાં, જો કે પ્રાવધાન માત્ર દંડથી જ દંડનીય ગુનાના કિસ્સામાં વ્યક્તિ પાસેથી વસૂલ કરી શકાય તેવી મહત્તમ સમાધાન દંડરકમને મર્યાદિત કરે છે, અન્ય કિસ્સાઓમાં ગુનાનું સમાધાન કરી શકાય તે પહેલાં ગુનેગાર પાસેથી રકમ વસૂલ કરવા માટે કોઈ મર્યાદા નિર્ધારિત કરવામાં આવી નથી. એકવાર ગુનાનું સમાધાન થઈ જાય, ત્યારબાદ ગુનેગાર સામે વધુ કોઈ ફરિયાદ પક્ષ ચલાવી શકાશે નહીં અને જો તે કસ્ટડીમાં હોય, તો તેને તાત્કાલિક મુક્ત કરવામાં આવશે.

આથી, આવી સત્તાઓનો ઉપયોગ આ બાબતમાં કરવામાં આવેલી વિશેષ જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને કરવો જરૂરી છે. આવું કરતી વખતે, અધિકૃત અધિકારીને અધિનિયમ બનાવવાના હેતુઓ અને ઉદ્દેશો તેમજ અન્ય સંબંધિત જોગવાઈઓ માર્ગદર્શન આપશે. નોંધ્યા મુજબ, કલમ ૨૨ મુજબ ગુનાની નોંધ માત્ર અધિકૃત વ્યક્તિ દ્વારા લેખિત ફરિયાદના આધારે જ લેવાઈ શકે છે. અધિનિયમની વિશિષ્ટ આવશ્યકતાઓ અને સંકળાયેલા ગુનાની વિશિષ્ટતા ધ્યાનમાં લેતાં, અધિનિયમમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે ગુનાની નોંધ માત્ર અધિકૃત અધિકારીની ફરિયાદ પર જ લેવાઈ શકે. એ જ અધિકારીને ગુનાનું સમાધાન કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. તેથી, વિશેષ તકનીકી જ્ઞાન અને

જરૂરી સાધન-સામગ્રી ધરાવતો એવો અધિકારી ગુનાનું સમાધાન કરવું કે નહીં અને તે કઈ શરતો પર થઈ શકે તે નક્કી કરતાં પહેલાં પોતાનું મન પણ લાગુ કરશે.

અધિનિયમમાં સમાવાયેલ આવી વિગતવાર જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું કહી શકાય નહીં કે ૧૯૫૭ ના અધિનિયમની કલમ ૨૩એ હેઠળ અધિકૃત અધિકારી દ્વારા ઉપયોગમાં લેવામાં આવનાર સત્તાઓ માર્ગદર્શનવિહોળી અથવા અવ્યવસ્થિત છે. પરિસ્થિતિના સ્વભાવથી જ આવી વિવેકાધીન સત્તાઓમાં અમુક હદે વ્યવહારુ લવચીકતા આવશ્યક બને છે. ફક્ત એટલા માટે કે આ કલમ સક્ષમ સત્તાધિકારીને વિવેકાધીન સત્તાઓ આપે છે, એવું કહી શકાય નહીં કે આવી સત્તાઓ માર્ગદર્શનવિહોળી અથવા અવ્યવસ્થિત છે અને ભેદભાવપૂર્ણ દુરુપયોગ માટે ખુલ્લી છે. આવી જોગવાઈઓ અજાણી કે અસામાન્ય નથી, તેમજ વન અધિનિયમ જેવા વિશેષ અધિનિયમોમાં પણ સમાન જોગવાઈઓ કરવામાં આવેલી છે. અમે વન અધિનિયમની કલમ ૬૮ નો ઉલ્લેખ કરી શકીએ, જે સક્ષમ સત્તાધિકારીને તે ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળના ગુનાનો સમાધાન કરવાની સત્તા આપે છે.

અનંત મિલ્સ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૫ એસ.સી. ૧૨૩૪ ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે બોમ્બે પ્રોવિન્શિયલ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અધિનિયમમાં સમાવવામાં આવેલી કરલાદી જોગવાઈઓની વિધિમાન્યતા અંગે વિચાર કર્યો હતો.

ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૨૯, જે મ્યુનિસિપલને અધિકૃત કરે છે

નિગમને કર વસૂલવાની સત્તા પણ પડકારવામાં આવી હતી. પડકારના આધાર પૈકીનો એક આધાર વિધાન સત્તાના અતિશય પ્રત્યાયોજનનો હતો. કાયદાકીય જોગવાઈઓની વૈધતા યથાવત્ રાખતા, અદાલતે નીચે મુજબ નિરીક્ષણ કર્યું હતું:

૩૮. શ્રી તારકુંડેની આ રજૂઆત સ્વીકારવામાં અમે અસમર્થ છીએ કે કલમ ૧૨૯(બી) ના પરંતુકને અમે જે અર્થઘટન આપી રહ્યા છીએ તે દૃષ્ટિએ, વિધાન સત્તાના અતિશય પ્રત્યાયોજનના કારણે તે પરંતુક બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ નું ઉલ્લંઘન કરતું ગણાશે. અગાઉ જ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેમ, વિવિધ સંરક્ષણકરનાં દર નક્કી કરતાં પહેલાં નિગમે સંરક્ષણ સેવા માટે તેને જે કુલ ખર્ચ કરવો પડશે તે ધ્યાનમાં રાખવો આવશ્યક છે. તેથી સંરક્ષણકરના જુદા જુદા દરોનો સંબંધ નિગમે વહન કરવાનાં સંરક્ષણ સેવાના કુલ ખર્ચ સાથે હોવો જોઈએ. કલમ ૧૨૯ ની ઉપકલમ (બી) માં ઉલ્લેખિત “નિગમનો અભિપ્રાય” નિગમો અધિનિયમની કલમ ૯૫, ૯૬ અને ૧૦૦ અનુસાર બજેટના અંદાજો તૈયાર થયા પછી રચાય છે. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ મુજબ, આગામી સત્તાવાર વર્ષના વાર્ષિક બજેટ અંદાજમાં, અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ તેના મતે લાદવા માટે આવશ્યક અથવા યોગ્ય હોય તેવા કરવેરા અંગેના પ્રસ્તાવોનું નિવેદન આયુક્તે તૈયાર કરવાનું રહે છે. ત્યારબાદ સ્થાયી સમિતિ આયુક્તના અંદાજો અને પ્રસ્તાવો પર વિચારણા કરે છે અને યોગ્ય લાગે તેવા વધુ વિગતવાર હકીકતો તથા માહિતી આયુક્ત પાસેથી મેળવી લીધા પછી, સમિતિ બજેટના

અંદાજો ઘડે છે. બજેટના અંદાજોમાં નગરપાલિકાકીય કરવેરાનાં દરો અને વ્યાપ સંબંધિત પ્રસ્તાવો સમાવેશ પામે છે. ત્યારબાદ બજેટના અંદાજો છપાવવામાં આવે છે અને તેમની છપાયેલ નકલો નગરપાલિકા સભ્યોને મોકલવામાં આવે છે. તે પછી બજેટના અંદાજો નિગમ સમક્ષ મુકવામાં આવે છે અને નિગમ ત્યારબાદ તે અંગે વિચારણા કરે છે. બજેટના અંદાજો પર વિચાર કરતી વખતે નિગમને તે વધુ વિચારણા માટે સ્થાયી સમિતિને પરત મોકલવાનો અથવા જેમના તેમ સ્વીકારવાનો અથવા ફેરફારોને આધીન સ્વીકારવાનો અધિકાર છે. આ સંપૂર્ણ પ્રક્રિયા આંતરિક સુરક્ષાત્મક ઉપાયો પૂરા પાડે છે અને કરવેરા સંબંધિત બાબતમાં પૂરતી માર્ગદર્શિકા નિર્ધારિત કરે છે. તેથી એવું કહી શકાય નહીં કે સંરક્ષણકરના દરો નક્કી કરવા માટે નિગમ માટે વિધાનમંડળે કોઈ માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કર્યા નથી. અમને વડી અદાલત સાથે સહમતિ છે કે કલમ ૧૨૯ ની ઉપકલમ (બી) ના પરંતુકમાં વિધાન સત્તાના અતિશય પ્રત્યાયોજનનો દોષ લાગુ પડતો નથી.

સ્ટેટ ઓફ એ.પી. વિ. મેકડોવેલ એન્ડ કો., (૧૯૯૬) ૩ એસ.સી.સી. ૭૦૯ ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું અને અવલોકન કર્યું હતું કે સંસદ અથવા વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો અદાલતો દ્વારા માત્ર બે આધાર પર અને બે આધાર પર જ રદ કરી શકાય, એટલે કે, (૧) વિધાનકારી સત્તાક્ષમતાનો અભાવ, અને (૨) સંવિધાનના ભાગ ૩ માં ખાતરી આપવામાં આવેલા કોઈપણ મૂળભૂત અધિકારોનું અથવા સંવિધાનની અન્ય કોઈ

જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન. માત્ર આ આધાર પર કે અદાલતને તે અન્યાયસંગત લાગે છે, કોઈ અધિનિયમને રદ કરી શકાતો નથી.

એર ઇન્ડિયા વિ. નરગીશ મીરઝા (સુપ્રા) ના કેસમાં, જેના પર અરજદારના વકીલ દ્વારા ભારે નિર્ભરતા મુકવામાં આવી હતી, સર્વોચ્ચ અદાલતે એર ઇન્ડિયા દ્વારા બનાવાયેલા તે નિયમોને રદ કર્યા હતા, જેઓએ વ્યવસ્થાપક નિયામકને એર હોસ્ટેસની નિવૃત્તિની વય સામાન્ય નિવૃત્તિ વય ૩૫ વર્ષથી ૪૫ વર્ષ સુધી વધારવા માટે અનિયંત્રિત અને માર્ગદર્શનવિહોણી સત્તાઓ પ્રદાન કરી હતી. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે વ્યવસ્થાપક નિયામકમાં નિહિત આવી સત્તાઓ અનિયંત્રિત અને અમર્યાદિત હતી.

ઉપરોક્ત ચર્ચા રાજ્ય સરકાર દ્વારા બનાવવામાં આવેલા નિયમોની માન્યતાને પણ આવરી લેશે. તેથી, અલગથી ચર્ચા આવશ્યક ગણાશે નહીં.

કોઈ નિશ્ચિત કેસમાં, ભલે ગુનો ૧૯૫૭ના અધિનિયમ હેઠળનો હોય અથવા ક્યારેક સ્વતંત્ર રીતે પણ હોય, ત્યારે ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળના ગુનાની લાગુ પડતાને લગતા પ્રશ્ન અંગે, અમારા મત મુજબ, સમગ્ર મુદ્દો સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ એન.સી.ટી. ઓફ દિલ્હી વિ. સંજયના કેસમાં આપેલા નિર્ણયથી આવરી લેવાયો છે. તેથી, અલગથી ચર્ચા આવશ્યક નથી.

પરિણામે, અરજી નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

(ન્યાયમૂર્તિ શ્રી અકિલ કુરેશી)

(ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા)

(વી.જે.એન.)

*The translation of this judgment has been provided by M/s
Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====